

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 3, Eylül/September 2020

Atilla AKTAŞ

Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet
Arşivleri Başkanlığı
atillaktas@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1987-6638>

Orhan Kemal'den Bir Alafranga Züppe Tipi Örneği: Nurettin Şadan Bey Hikâyesi

*A Sample of European Snob Type by Orhan Kemal:
The Story of "Nurettin Şadan Bey"*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 01.09.2020
Yayın Tarihi/Published: 11.09.2020

Atıf/Citation

Aktaş, Atilla (2020). Orhan Kemal'den Bir Alafranga Züppe Tipi Örneği: *Nurettin Şadan Bey Hikâyesi*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (3), s. 295-307. DOI: 10.34083/akaded.771164.

Aktaş, Atilla (2020). A Sample of European Snob Type by Orhan Kemal: The Story of *Nurettin Şadan Bey*. *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (3), p. 295-307. DOI: 10.34083/akaded.771164

<https://doi.org/10.34083/akaded.771164>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Orhan Kemal edebiyatımızın önde gelen toplumcu gerçekçi yazarlarından biridir. Çok sayıda eser veren bir yazar olan Orhan Kemal, hikâye ve romanlarında gerçek hayattan insan manzaralarına odaklanmış, güçlü gözlem yeteneği sayesinde bütün boyutlarıyla toplumun her katmanından insanı betimlemiştir. Onun hikâyelerinde düşkünler, çaresizler, kimsesizler, yetimler, mahpuslar gibi alt sınıf insanlar büyük yer tutarken ırgatların, köylülerin, işçilerin gündelik yaşantısı, fabrikadaki işçi ortamı, şehre gelen taşralının yaşadığı sıkıntılar, sermayenin güç ve para hırsı, hapishanedeki suçlular arasındaki hiyerarşi gibi temalar da çarpıcı şekilde işlenmiştir. Orhan Kemal'in hikâyeleri arasında farklılığıyla göze çarpan "Nurettin Şadan Bey" hikâyesi, Avrupa'da eğitim almış, varlıklı ve soylu bir adamın hapishanedeki tuhaf serüvenini anlatır. Tipik bir alafrağa züppe olan Nurettin Şadan Bey üzerinden yazar, hem hapishanedeki mahkûmlar arasındaki sınıf farklılığını, hem de Batılı tarzda yetişen insanların topluma bakış açısını yansıtır. Bu makalede "alafrağa züppe" kavramı üzerinden Nurettin Şadan Bey tipi incelenerek, hikâyedeki sınıf çatışmaları, zaman ve uzam özdeşlikleri gibi kurgusal yapıyı oluşturan unsurlar çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, Nurettin Şadan Bey, alafrağa züppe, sınıf çatışması

Abstract

Orhan Kemal is one of the leading figures within social realist writers in our literature. Orhan Kemal, who is a writer with many pieces under his belt, had focused to lives of normal people from real life and was able to describe people from all classes of society thank to his strong talent of observation. While hospice, helpless, forlorn, orphans and convicts have their fair share within Orhan Kemal's stories; themes like windlasses, villagers, daily life of workers, the work environment in factories, troubles of country people in big cities, the thirst of power and money of the Capital, hierarchy of inmates within prisons are also handled in a striking way. The story of "Nurettin Şadan Bey", which stand out among the works of Orhan Kemal, is about a man who was educated in Europe and a descendant of a wealthy and noble family who is imprisoned. The writer tried to describe the class differences of the convicts and the point of view of western style educated people to society by the means of Nurettin Şadan Bey. In this paper, with the idea of European Snob Mr Nurettin Şadan Bey will be examined and class the theoretical components such as space and time identities and class conflicts will be analyzed.

Keywords: Orhan Kemal, Nurettin Şadan Bey, European Snob, class conflict.

Giriş

Orhan Kemal, sosyalizme inanan, toplumcu gerçekçiliği özünden kavramış ve toplumu en alt tabakasına varıncaya kadar her katmanını detaylıca gözlemleyerek yansıtmış bir yazardır. Geçimini edebiyattan temin etme gayretinde bulunan ve bundan ötürü çok sayıda roman ve hikâye kaleme almış olan Orhan Kemal, en temel düzeyde insanı bulunduğu ekonomik konumu ve sınıfsal statüsü bakımından ele alırken gösterişe, afişe etmeye, yargulamaya kalkışmadığı gibi, mesaj verme çabasına girişmez. Orhan Kemal'in edebî anlayışında katı şekilde siyasî göndermeler yapmaya, bir görüşü tebliğ etmeye, slogan atmaya yer yoktur.

Onun hikâyelerinde her daim adı konulmamış biçimde sınıflar arası bir çatışma mevcuttur. Toplumun en temelinde yer alan yoksullar, işçiler, işsizler, hayat kadınları, mahkumlar, köylüler, ırgatlar, sefalet içinde yaşayan kenar mahalle insanı resmedilirken çatışmalar ve gerilimler üzerinden sorunlar dile getirilir. Ancak bu sorunların kaynağı, belirli durum ve konularda sınıfsal farklılıklar ve sermayenin eşitsizliğine bağlanacak şekilde ifade edilir. Her ne kadar sınıf hikâyecisi olarak anılagelse de Orhan Kemal'in hikâyelerinin merkezinde ezen ile ezilen ilişkisi vardır. Güç eline geçtiği zaman başka birini ezmeye başlayan ezilenlerin psikolojisi, düştüğü durumun gerçek sebeplerini sorgulamaksızın hayata tutunmaya çalışan insanın dramı, basit ve gösterişsiz bir yaşam sürmelerine rağmen türlü zorluklarla mücadele etmek zorunda olan taşralıların dünyası hikâyesinin evrenini oluşturur.

Buradan hareketle Tosun, Orhan Kemal'i "siyaseti de içeren sanat" algısının, dengeyi tutturabilmiş, başarılı ve olumlu bir temsilcisi olarak sayar. Siyaseti edebiyatının merkezine koymasına karşın, toplumsal konuları, bilindik kolaycı yaklaşımlarla ve popülizmle değil, hikâyenin barındırdığı estetik duyarlılık ve sanat sezgisiyle birlikte işlemesi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunur (2014: 185). Oldukça basit, sade bir dil ve üslupla yazan Orhan Kemal, kolay okunan ve anlatmak istediği olaya odaklanan, gereksiz detaylardan ve süslemelerden sıyrılmış, kısa ve ustaca birbirine bağlanmış ifadelerle metinlerini kurgulamıştır (Uyguner 1975: 110-111). Bu cihetten Ömer Seyfettin'in hikâyelerine yakın bir tekniği benimsediği söylenebilir.

Orhan Kemal'in hikâyelerinin bir yüzü sokağa dönüktür. Sokağın diliyle, insanların basit eğilimleriyle ilgilidir. Onların iç dünyasına oldukça hakim olan yazar mutsuz, yoksul, çaresiz, sefil insanları hikâyelerine taşır. Ekmek kavgası veren, işsizlikle mücadele eden, en temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, küçük lüksleri dahi olmayan yoksulları, yoksulluktan ötürü fahişeliğe sürüklenen küçük kızları, az maaş ve kötü yiyeceklere razı olan işçileri, doktor yüzü görmeyen hastaları, fakirlikten ötürü suça meyleden kimseleri, kenara itilmişleri hikâyelerine taşımıştır (Tosun 2014: 268).

Orhan Kemal hangi konuya odaklandığı fark etmeksizin, önce insan için sorun teşkil eden unsuru merkeze alır. Daha sonra olay-kişi veya durum-kişi ikilisini bir araya getirir (Asiltürk 2014: 325). Hikâyelerinde konuşmaların önemli yeri vardır. Konuşmalar, kişilerin iç dünyalarını derinlikli şekilde ortaya çıkarmaya aracılık ederler (İleri 1984: 75). Ancak hikâyelerinde gözlemci kimliğiyle Orhan Kemal'in konuşmaya dahil olduğunu ve hikâyelerini önce gözlemlerle başlattığını görmek mümkündür. Kısa bir gözlemden sonra konuşmalara geçen yazar, bütün olay örgüsünü konuşmalar üzerinden vermeyi tercih eder (Örgen 2014: 313). Başboğa, Orhan Kemal'in edebî anlayışını eleştirel gerçekçilik olarak tanımlar. Zira Orhan Kemal'in hikâyelerinde gelir eşitsizliğine, sermayenin adaletsizliğine, sınıflar arasındaki uçuruma dikkat çekmeye çalışır, okurun vicdanını bu yönde uyaran bir yazardır.

1. Nurettin Şadan Bey Hikâyesi

Orhan Kemal'in hikâyelerinde hapisane özel bir yer tutar. Bilindiği üzere Orhan Kemal edebiyat hayatına hapisanede tanıştığı Nazım Hikmet'in yönlendirmesiyle başlamıştır (Uyguner 1975: 104). Yazarın en meşhur hapisane hikâyesi olan "72. Koğuştaki hapisane, bütün yaşam koşullarıyla, çatışmalarıyla, mahkûmlar arasındaki hiyerarşinin eziciliğiyle, argosuyla bütün unsurlarıyla işlenmiştir. Bir diğer hapisane temalı hikâyesi olan, 1943'te yazılan "Nurettin Şadan Bey" ise yine hapisane ile idare arasındaki gerilime ve mahkûmlar arasındaki hiyerarşiye değinmesine rağmen tamamen farklı bir tematik düzleme oturtulmuştur.

Nurettin Şadan Bey'in gayet şık kıyafetlerin içinde, lüks bir otomobille hüküm giyeceği cezaevine gelişiyle hikâye başlar. Cezaevi başçavuşunun tavırlarından memurlar üzerinde itibarlı birinin geleceği izlenimi oluşur. Görünüşünden etkilenen memurlar onun üst düzey bir bürokrat ya da memur olduğunu düşünerek teşrifata çıkarlar. Fakat onun giydiği hükmün infazı için gelen bir mahkûm olduğunu öğrendiklerinde şaşkınlıklarını gizleyemezler. Bu şaşkınlıktan faydalanan Nurettin Şadan Bey, teklifsizce infazı süresince şehri gezip dolaşmak istediğini de belirtmeden edemez. Nurettin Şadan Bey'in eşyaları kontrol edilirken gardiyanlarda ve cezaevinin işlerinde memur edilen mahkûmlarda saygı ve korku uyandırır. Lüks eşyalarının arasındaki Almanca kitap ve gazeteler, ipekli kıyafet ve çamaşırlar gardiyanların korkusunu daha da arttırır. Bu itibarla Nurettin Şadan Bey diğer mahkûmlar gibi itilip kakılmak yerine, usulünce davet edilmek suretiyle kayıt odasına alınır. Burada suçunun "Türklüğe hakaret" olduğu öğrenilir. Nurettin Şadan Bey ise suçunun tamamen iftira olduğunu, Türklüğe hakaret etmediğini sadece "beş bin liraya karısını teslim etmeyecek memur yoktur" (O. Kemal 1975: 23) dediğini ve bu lafın büyütülerek Türklüğe hakaret suçuna evrildiğini söyler. Kendini zan altında bırakmamak için asil bir aileden geldiğini, eşraftan olduğunu, babasının hoca olduğunu, Almanya'da hukuk doktorası tahsili gördüğünü söyleyerek kendini aklamaya çalışır. Cezaevinin

fotoğrafçısı olan mahkum, Nurettin Şadan Bey'in tavır ve hareketlerinden etkilenerek onun yanına sokulur. Fotoğrafçının da bulunduğu köylülerin kaldığı koğuşa verilen Nurettin Şadan Bey, fotoğrafçıdan revirde bazı siyasi mahkumların rahat içinde kaldığını ve özel muamele gördüklerini öğrenir. Kendisine bu koğuşa layık bulmayan Nurettin Şadan Bey, revire giderek orada kalan mahkumlardan kendisine revirde bir yer gösterilmesini rica eder. Asaletinden ve Batılı eğitiminden dem vuran Nurettin Şadan Bey, beklediği ilgiyi göremez, revirde kalma hakkının doktor ve cezaevi müdürü tarafından takdir edildiğini öğrenerek oradan çıkar. Koğuştaki köylülere Almanca şiirler ve pasajlar okuyan Nurettin Şadan Bey, Almanları över, onların savaşı kazanmalarının insanlık açısından bir zorunluluk olduğundan bahseder. Ertesi sabah revirde kalma işini ayarlamak amacıyla müdürün yanına gider. Türlü kibarlıklardan, nezaket gösterilerinden, komplimanlardan sonra konu Türkiye'nin dünya savaşında tarafsız kalmasına gelir. Müdür bey bu siyaseti takdirle onaylarken Nurettin Şadan Bey, revir işi bozulacağı için muhalefet edemez. Revirde kalma işini müdüre açan Nurettin Şadan Bey, müdürden mahkumlar arasında ayrımcılık yapılamayacağını, kanunlar önünde herkesin eşit muamele görmesi gerektiğini, dolayısıyla sadece revir doktorunun inisiyatifinde olan bir yer için bir muamele yapamayacağı cevabını alır. Gerisin geri koğuşa dönen Nurettin Şadan Bey, istediği ilacı yazmadığı için öfkeli olan fotoğrafçı tarafından cezaevi doktora karşı doldurulur. Revir gününde sıra gözetmeyerek bütün mahkumları yarararak doktorun odasına dalan Nurettin Şadan Bey, doktora karşı emir verir tonda konuşarak rapor ister, numaradan hastaymış gibi davranmayı da ihmal etmez. Nurettin Şadan Bey'in niyetini anlayan doktor ona ilaç yazıp göndermeye çalışınca, öfke krizine girerek doktora hakaret etmeye, aşağılamaya başlar. Doktorun odasından çıktığında fotoğrafçı Nurettin Şadan Bey'in boynuna asılarak onu kutlar. Morali bozulan doktor, tutanak tutarak kendisiyle aynı gün cezaevinde bulunan nöbetçi savcıya şikayetçi olur. Savcının emriyle müdüriyete getirilen Nurettin Şadan Bey, sorgulanır. Kendisine imtiyazlı davranılmasını isteyen mahkuma karşı tavizsiz davranan ve hakaret ederek aşağılayan savcı, durumu mahkemeye sevk edeceğini söyleyince Nurettin Şadan Bey doktorun ayağına diz çökerek yalvarmaya, ağlamaya, af dilemeye başlar. Savcı müdürle işaretleşerek bu seferlik affedildiğini söyler. Birden yaptığının aşağılık bir davranış olduğunu idrak eden Nurettin Şadan Bey, kapıdan çıkarken "pis memleket, pis insanlar" anlamına gelecek şekilde Almanca sözler söyler. Koğuşa doğru yollanırken radyoya doğru yönelen Nurettin Şadan Bey, savaşta Almanya savunmasının bozguna uğradığı haberini duyar. Nurettin Şadan Bey de tıpkı hayranı olduğu Almanya gibi yenilgiye uğramıştır.

Orhan Kemal'in bu hikâyesi, yazarın diğer hikâyelerinden aşina olunan tekniğe yakındır. Nurettin Şadan Bey'in cezaevine gelişinin tasviriyle başlayan hikâye, mekan üzerinden kişi ile olayın birleşmesiyle devam eder. Hikâyede, diğer metinlerinde olduğu gibi tanrısal konumlu gözlemci anlatıcıyı benimsemiştir. Eliuz'a göre Orhan Kemal'in genellikle bu anlatıcı tipini tercih etmesinin altında toplumcu sanat anlayışı

uyarınca dış dünyaya dair gözlemlerinin yanı sıra, içteki ve derindeki ile daha çok ilgili olması yatmaktadır (2009: 1141). Aynı şekilde yazarın yine kurguyu diyaloglar üzerinden götürdüğünü, bütün vakayı diyaloglara yansıtarak anlatma yoluna gittiğini görmek mümkündür.

“72. Koğuş” hikâyesinde olduğu gibi bu hikâyede de vaka zamanı II. Dünya Savaşı yıllarıdır. “72. Koğuş”ta savaşın seyrine göre Almanların tarafını tutan veya karşısında yer alan, savaşla ilgili haberleri hoparlörden tüm koğuşlara iştahla anlatan bir müdür var iken, “Nurettin Şadan Bey” hikâyesinde savaşta Türkiye’nin tarafsız kalmasının önemli olduğunu bilen ve devletin bu politikasını destekleyen bir müdür vardır. Orhan Kemal’in diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan ayrılan bir tavrını ise bu hikâyede müşahade etmek mümkündür. Yaşar Kemal, Kemal Bilbaşar, Fakir Baykurt gibi yazarlarda devlet memurları yetkileri dahilinde ve otoriteden bağımsız hareket edebildikleri alanda, kendilerinden daha zayıf olanı ezme ve adaletsizlik yapma eğilimindedirler. Orhan Kemal’de ise iyi ve kötü insan ayrımı yapar gibi iyi ve kötü memur vardır. İşini iyi yapan, yasayı uygulayan bir memuru, sırf devleti temsil ediyor diye kötülemediğini görmek mümkündür. “Grev”de fabrikatörden yana çıkan ve işçilere yapılan haksızlığı görmezden gelen bürokrat tipinin karşısında, “Nurettin Şadan Bey”de asaletinin ve gösterişin arkasına sığınarak iltimas isteyen bir mahkuma karşı taviz vermeyen cezaevi müdürü ve savcı vardır. Orhan Kemal’in edebî kabiliyetlerini ideolojik yöneliminin emri altına vermediğinin göstergesi olarak bu örnek kabul edilebilir.

2. Bir Alafranga Züppe Tipi Olarak Nurettin Şadan Bey

Alafranga züppe kavramının geçmişi, Türkiye’nin Batılılaşma serüveninin başlangıcına kadar uzanır. Bir medeniyet yönelimi olarak beliren Batılılaşma, bütün yönleriyle topluma sirayet ettiğinde, Batılı gibi davranmayı, görünmeyi, yabancı dilde konuşmayı özümsemiş, ancak Batı medeniyetinin altında yatan dinamikleri, düşünce serüvenini, Batının epistemelerini kavrayamamış, kendi kimliğini ve medeniyetini tanımadığı gibi, Batının değerler sistemini de yüzeysel ve körü körüne benimseme yoluna girer. Alver’in tabiriyle züppe, Batılılaşma siyasetinin kıyısında bulunmasına rağmen, bu siyasetin toplum tarafından görülmesi işlevini üstlenir (2006: 166). Züppelik, gündelik hayatta farklı görünmenin mücadele alanıdır. Giyim kuşamla, yabancı dilden kelimeler kullanmaya düşkünlüğüyle, kimlik değerlerini taklit ettiği medeniyetin değerlerine edilgen şekilde özdeşleştirmesiyle ortaya çıkar (Alver 2006: 177). Dolayısıyla alafranga züppe, üstün gördüğü medeniyeti taklit düzeyinde temsil ederek kendi toplumuna üstünlük taslayan, değerlerini aşağılayan, statü bakımından kendini üstün gören, yabancı gibi davranan kimsedir. Edebiyatımızda Felatun Bey, Bihruz Bey, Ömer Seyfettin’in Efruz Bey’i, Hüseyin Rahmi’nin Meftunu, Peyami Safa’nın Behiç’i gibi tipler alafranga züppe tipi denince akla gelenlerdir.

Kaya, alafranga züppeyi ikiye bölerek, safderun züppe ve ahlaksız züppe şeklinde tasnif eder. Ahlaksız züppenin safderun züppeden farklarını şöyle sıralar: Ahlaksız züppe yabancı dile daha hakimdir, iyi eğitim almıştır ve yabancı dilden kitap okuyabilir, dış görünüşüne aşırı dikkat eder, safderun züppe gibi ölçsüz değil daha uyumlu giyinir, planlı şekilde hareket ederek kötülük yapar (Kaya 2017: 16-17).

Can Yücel Nurettin Şadan Bey'in iliklerine kadar çürümüş bir münevver tipi olduğunu söyler (1979: 4). Buna karşın Nurettin Şadan Bey tipi ahlaken yozlaşmış bir aydın kimliğinden oldukça uzakta konumlanır. Ahlaken yoz olduğu, çürümüş bir kişilik yapısına sahip olduğu doğrudur, ancak aydın kimliğiyle uzaktan yakından alakası yoktur. Bu tipin en belirgin özelliği alafranga züppeliğidir. Yabancı dile düşkünlüğüyle, dış görünüşüne, hal ve tavırlarına dikkat etmesiyle, kendine farklı muamele edilmesi için kibarlığa ve nezakete başvurmasıyla, Alman medeniyetini kutsamasıyla başlı başına bir züppe tipi olarak ortaya çıkar.

Nurettin Şadan Bey kıyafetine, görünüşüne aşırı önem verir. "Geniş kenarlı siyah fötr şapkası, reye pantolonu" (O. Kemal 1975: 20) ile bir manken ciddiyeti ile cezaevine gelir. Otomobille geldiği için ayakkabıları tertemizdir. Cezaevine girer girmez G... kasabası eşrafından olduğunu söyleyerek şehirde ara sıra dolaşmak için müsaade koparmaya çalışır. İki yatak, iki deri bavul, rugan ve süet üç çift iskarpin, termos, sezlong gibi eşyalarla cezaevine gelir. Bavullarından Almanca gazeteler, kitaplar ve ipek çamaşırlar çıkar. Diğer alafranga züppeler gibi mirasını, parasını değil, itibarını tehlikeye atar. Yine diğerlerinde olduğu gibi mirasyedir. G... kasabasındaki zeytinyağı fabrikasından ve zeytinliklerinden gelen iradı İstanbul'da ve Avrupa'da yer. Hayatının son on beş yılının "Evgopa" da geçtiğini söyler. Konuşmalarda muhatabına yer yer "meğsi" diye mukabele eder, kendisine ikram edilen sigarayı markasını beğenmediği için reddederken "meğsi, kullanmam!" (O. Kemal 1975: 24) diye yalan söyler. "Ahvali hazıra ve müstakbele" (O. Kemal 1975: 24) cinsinden kelimeler kullanır. Alman edebiyatını ve medeniyetini över ve bu övgü üzerinden kendini Alman medeniyeti ile özdeşleştirir. Kendisine ayrıcalıklı davranılması talebinin altında kendisini diğer insanlardan üstün görmesi yatar:

"Mesela, ben, memleketin eşrafından, soyu, cinsi, cibilliyeti belli, eşraftan âlim, fazıl mütedeyyin bir zatın oğlu olayım da soyu sopyu, cinsi cibiliyeti belirsiz bir takım rezillerin ifadeleriyle..." (O. Kemal 1975: 24)

Nurettin Şadan Bey'in eğitimi, onun için bir meta gibidir. Kendisini önemli göstermek, muhatabına önemsetmek, caka satmak, hatta pazarlık etmek için eğitiminden faydalanmaya kalkışır. Gece olduğunda koğuştaki köylülere Schiller ve Goethe'den şiirler, Nietzsche ve Kierkegaard'dan pasajlar okur. Saatler boyunca Almanlardan, Alman milletinin büyüklüğünden, dünya savaşında Almanların galip gelmesinin insanlık için öneminden, Allah'ın dünyayı düzeltmek için Adolf Hitler'i

görevlendirdiğinden bahseder. Sabah olduğunda ise herkes uyurken koğuşun ortasında gürültülü bir şekilde jimnastik yapmaya başlar. Köylülere jimnastiğın insana yararlarından bahsetmeyi de ihmal etmez. Revirdeki mahkumlarla konuşmaya gittiğinde onlara ilk sözü "Goethe ismini duydunuz mu beyefendi?" (O. Kemal 1975: 26) olur. Onlarla revirde yer kapmak için pazarlık ederken Almanca ve Fransızca öğretmeyi, Goethe'den şiirler, Nietzsche'den pasajlar okumayı, genel kültürlerini arttırmayı teklif eder.

Cezaevine gelen savcının Nurettin Şadan Bey'e yönelik sözleri, onun kibirli tavırlarının cezaevinde bir karşılığı olamayacağını, niçin tavırlarının bu denli yadığandığını ve züppeliğini yüzüne vurur:

"Fransa'da tahsil, bilmem ne Allahın belasında tahsil... Avrupa'da tahsil sizin gibilere bunu mu öğretiyor? Memleketinizin insanlarını burunlayın mı diyor? Efendi efendi aç gözünü! Biz bu memleketi yoktan var ettik! Bize yabancı kültürün lüzumu yok! Biz bize benzeriz, kökü dışarda ne ilim, ne marifet, ne şu, ne bu, hiç hiçbir şey istemiyoruz!" (O. Kemal 1975: 38)

Nurettin Şadan Bey tipinin özellikleri onun başlı başına bir sınıfa dahil olmasını zorlaştırır. Muhakeme yapamama, sonucu düşünmeme, bulunduğu ortamın koşullarına göre davranamama, kendi ölçütlerini herkesin yanında çekinmeden söyleme yönleriyle safderun bir tiptir. Statü peşinde koşma, ayrımcılık isteme, soyluluğunu kendi çıkarı için kullanma, sadece çıkarına odaklanma, beceriksizce kurnazlık yapmaya çalışma yönleriyle de ahlaksız züppeye örnek teşkil eder. Buradan hareketle bir alafranga züppe tipi olan Nurettin Şadan Bey'i safderun ile ahlaksız züppe arasında bir yere konumlandırabiliriz.

3. Nurettin Şadan Bey ile Don Kişot Arasındaki Parodik Benzerlikler

Parla, bir alafranga züppe tipi olan Bihruz'un özentilik ve yapmacıklık, gerçeklerle bağıni koparmışlık noktasında Don Kişot ile özdeş olduğunu söyler (2009: 74). "Nurettin Şadan Bey" hikâyesinin de Don Kişot ile hem züppelik kavramı üzerinden hem de kurgusal öğeler itibarıyla benzerliği olduğu söylenebilir. Nurettin Şadan Bey, cezaevi idaresi ile daha rahat bir koğuşta geçmek için mücadeleye başlar. Onun bu mücadelesi, idareden taviz koparma üzerine kuruludur. O da Don Kişot gibi asil bir aileden gelmektedir. Don Kişot gibi şiirler okur, umursamaz ve vurdumduymazdır. Karşılaştığı kimselerin üzerinde bir otorite inşa etmeye, onlara bir şeyleri kabul ettirmeye çalışır. İkisi de hayalî bir mücadelenin içindedir. Nereye varacağı bilinmeyen, nasıl sonuçlanacağı üzerinde düşünülmemiş maceralara atılırlar. Nasıl Don Kişot mezbele yerleri, hanları şato sanıyorsa, Nurettin Şadan Bey de reviri rahat edeceği bir yer olarak tasavvur etmektedir.

Nurettin Şadan Bey'in Sancho Panza'sı ise fotoğrafçıdır. Fotoğrafçı on iki yaşında öksüz kalmış, zengin konaklarında evlatlık olarak yetişmiş, zengin birinin hizmetçisiyle evlenmiştir. Zenginlere ihtiras derecesinde yakınlık gösteren fotoğrafçı, Nurettin Şadan Bey'in yaveriymiş gibi yanından ayrılmaz. Her dakika onu takip eder. Nurettin Şadan Bey'in bilgiç tavırları, kullandığı kelimeler, giyimi, kuşamı onun için büyüleyicidir. Sırf yaranmak için uykusundan feragat ederek sabahlara kadar Nurettin Şadan Bey'in okuduğu Almanca şiirleri ve pasajları dinler. Fakat fotoğrafçının Nurettin Şadan Bey'e düşkünlüğünün asıl sebebi karısının efendisi olan, toprak ağası, velinimet olarak gördüğü kayınpederini ona anımsatmasıdır. Maddiyatçılığı, avamdan oluşu, bencilce çıkarını gözetmesi, Nurettin Şadan Bey'in aklını çelerek onu doktora karşı kışkırtması, savcının yanından yıkılmış bir hâlde çıkarken onun yanına koşması, hatta radyoda Almanya ile ilgili haber duyduğunda Nurettin Şadan Bey'e haber vermesi bile Don Kişot'u maceralara sürükleyen, onun yardımına koşan yaveri Sancho Panza'yı anımsatır. Nurettin Şadan Bey ile fotoğrafçı arasında geçen şu konuşma parodik gönderme açısından önemlidir:

"Fotoğrafçının fena halde uykusu gelmişti. Çevresine bakındı. Herkes devrili devrilivermişti. Eline geçse ayıp olmasa o da yatağına girecek, uykuya bayılıverecekti. Ağzını açmadan esnedi, yaşaran gözlerini avuçlarıyla sildi. Bir ara uyuyanları göstererek

-Bu mapisanede adam mı var? - dedi - Şunlara bak... İlk akşamdan yatarlar böyle... Bu lobutlar tahsilli insan lafından ne ağnar?

Nurettin Şadan Bey,

- Ee - dedi - haksız da değiller... Konuştuğumuz mevzular ağır birtakım mülâhazatı siyasiye ve felsefiye olduğu için...

-Doğru -dedi fotoğrafçı - epeyce ağır... İyi ki geldin... Şurada bi canım sıkılıyordu ki..." (O. Kemal 1975: 29)

4. Sınıf Çatışmasının Alanı Olarak Cezaevi

Orhan Kemal'in hikâyesi, temel olarak sınıf sorunlarına odaklanır. Bütün hikâyelerinde muhakkak bir ezen-ezilen ilişkisi olmakla beraber, başkası tarafından ezilen biri gücü yettiği birini ezmeye girişir. Bu hikâyede, Nurettin Şadan Bey cezaevine geldiği andan itibaren idarî kesim-katiplik yapan memurlar-köylü mahkumlar-adembabalar arasındaki hiyerarşiyi dağıtarak kendisine göre yeniden kurgulamaya çalışır. Kibarlığıyla sıradan bir mahkum olmadığını göstermeye çalışan Nurettin Şadan Bey, cezaevinde ayak işleri yapan memurlar tarafından önemsenirken, gardiyanlar tarafından kendisinden korkulan kişi olur:

"Başgardiyansa, hâlâ odasındaydı "kelle kulak yerinde zat çıkar da ben eşyası aranacak, şüphelenilecek adam mıyım? Siz kim oluyorsunuz da benim eşyalarımı arıyorsunuz" diye patırtıya başlarsa nasıl karşılayacağını hâlâ kestiremediği için karışmıyor, odasında sinirli dolaşiyor, cigara içiyordu." (O. Kemal 1975: 22).

Bu cezaevi serüveni Nurettin Şadan Bey'in ilk vukuatı değildir. Evvelce "asılsız haber yayarak âmmenin heyecanını tahrik" suçundan yatan Nurettin Şadan Bey, Türklüğe hakaret suçunun bir yanlış anlaşılma sonucu kendisine verildiği kanaatini taşımaktadır. Bu yanlış anlaşılmanın sebebinin ise kendisine yapılmış bir ayrımcılık olduğuna inanır, fakat ifadelerinde kendisi ayrımcılık ve ırkçılık yapar:

"Efendim G...'nin çok aşağılık bir müddeiumumîsi vardı. Görseniz öğrenirsiniz. İri kalçalarıyla bir kadını hatırlatır. Efemine, dejenere... Geçenemedik, daha doğrusu bendenizi çekemedi... Meselenin lübbü, özü bu. İşin asıl fecii nedir bilirsiniz? Aleyhimde şahadatta bulunanlardan birisi Kürt, öteki Arap, üçüncüsü Çingene. Tasavvur buyurun. Bir Türk Türklüğe hakaret ediyor, bir sözüm ona Türk müddeiumumîsi de bir Kürdün, bir Arabın ve bir Çingenenin ifadeleriyle bir Türkü mahkum ettirmeye çalışıyor!" (O. Kemal 1975: 25).

Savaşta Almanya'nın tarafını tutan ve ırkçı Adolf Hitler'i destekleyen Nurettin Şadan Bey'in bu sözleri onun kendisiyle çelişmesini göstermek açısından çarpıcı kılınmıştır. Onun sırf asil ve zengin olduğu için farklı muamele görmek istemesi, karşısındakine de asilmiş gibi davranmasına yol açar. Revirdeki mahkumlara asil yakıştırmaları yaparak yer isteyen Nurettin Şadan Bey, "bu iş asaletle falan olmuyor, selâhiyet meselesi" (O. Kemal 1975: 27) cevabını alır. Asıl dikkat çekilmek istenen yönlerinden biri de aile itibarını kullanmaya çalışmasıdır. Cezaevi müdürüne de aynı numarayı yapan Nurettin Şadan Bey, karşılık olarak cezaevi müdüründen mücbir bir sebep olmadıkça sapaşağlam bir insanın revire yatırılmasını doğru bulmadığını, cezaevinde onlarca aç, çıplak, yataksız, yorgansız, ayakbabisiz perişan insanlar var iken, güçlü kuvvetli birine ayrıcalıklı davranmanın ahlaka ve vicdana aykırı olduğu (O. Kemal 1975: 32) cevabını alır. Asalet vurgusu ve üstünlük söylemi, özellikle kendisine imtiyazlı davranılmadığı anlarda daha da yüzeye çıkan Nurettin Şadan Bey'in cevabı ise bu çatışmayı alevlendirir:

"-Pekâlâ müdür bey... -dedi- ilmi irfaniyle herkese elini öptürmüş bir zatın tahsilini Almanya'da ikmal etmiş oğluyla ayaktakımı... efendim?"

-Biz, -dedi- mahpuslarımız arasında kalite farkı gözetmeyiz.

-Ya? Demek Hello Cello'yla ben müsaviyim?" (O. Kemal 1975: 32)

Orhan Kemal'in mekan olarak hapishanede geçen hikâyelerinde yer tutan önemli bir figür olarak "adembaba"lar bu hikâyede de vardır. Üstlerindeki elbiseler

paramparça olan, yalın ayak yere basan, aç, hasta, yoksul ve görünüşleriyle insanlarda tiksinti uyandıran adembabalar, diğer mahkumlar tarafından da itilip kakılırlar. Nurettin Şadan Bey, doktordan izin koparmak için revire baskına gittiğinde fotoğrafçı adembabaları itişterek ona yol açar. Fotoğrafçı, Nurettin Şadan Bey'e yamanmakla sınıf atladığına inanmaktadır. "Bu kadar okumuş, asil bir adamla cezaevi bahçesinde dolaşmak, onun anlattıklarını dinlemek, böyle tahsilli bir insanın anlattıklarını yalnız kendi dinlediğini cahil, lobutlara gösterme"yi istemektedir (O. Kemal 1975: 32).

Sınıf çatışması en belirgin şekilde köylü mahkumlar ile Nurettin Şadan Bey arasında ortaya çıkar. Köylüler tuhaf hareketlerinden ötürü Nurettin Şadan Bey'den hazzetmezler. Onun koğuştta çıkarttığı yaygara en fazla kendi havalarında olan köylüleri rahatsız eder. Köylülere karşı Nurettin Şadan Bey'in tarafını tutan fotoğrafçı da onların homurtularına bir karşılık verme mecburiyeti hisseder. Tam olarak bu sırada köylülerin sözleri Nurettin Şadan Bey'in tavırlarının niçin tiksinti uyandırdığını aşkar eder. Fotoğrafçı da köylülere karşı imtiyazlı sınıf ile işbirliği yapan kişi izlenimi uyandırır:

"Evendiyse bana ne onun evendiliğinden? Allah evendiyi evendi yaratmış, köylüyü köylü... Evendi diye benim irahatımı bozmağa mecbür değil a!

(...)

Fotoğrafçı gittikçe artan bir öfke içinde dinledi, dinledi. Sonra,

-İnsan olan bir insanlara o zatın bir çift lafı altından da, gümüştten de kıymatlıdır! Neler söyledi duymadınız mı?

Uzun beyaz bıyıklı köylü,

-Torbanı aç da doldur kıymatlıysa... Bizim lafa karnımız tok! Ben bi köylü parçasıyın... Tarla lâfnan sürülüp lâfnan ekilmeyo! Ben çavdar ekmeğiynen bulgur lapası yerin, onun kitapları va... Benim geçimim tarlaca, toprakça, onunki kââtça, kalemce..." (O. Kemal 1975: 30)

Sonuç

Orhan Kemal'in bu hikâyesi, teknik açıdan ve anlatım düzeyi bakımından diğer hikâyelerine kıyasla zayıf kalmakla birlikte, ele aldığı alafranga züppe tipi itibarıyla diğer hikâyelerinden farklılık arz etmektedir. Statü unsurları ile Nurettin Şadan Bey'in kurduğu ilişki üzerinden sosyal hayatta kazanımlar elde etmek istemesi, yüksek eğitim, asalet ve zenginlik gibi değerlere cezaevi şartlarında verilen önem bağlamında geçersiz kalır. Her ne kadar Asiltürk, Orhan Kemal'in tip yaratma konusunda fazladan bir çaba içine girmeyen bir yazar olduğunu söylese de (Asiltürk 2014: 327) Nurettin Şadan Bey, tıpkı Bekçi Murtaza gibi, Ahmet Kaptan gibi akılda kalıcı, başarılı şekilde resmedilmiş bir tiptir. Cezaevindeki durum ve olayları anlatırken tarafsız bir tavır benimseyen

yazar, bu hikâyede edilgen bir tavır takınmakla birlikte savcıdan, müdürden, yani devlet unsurlarından yana bir tavrı benimsemiştir. Yine yazarın hikâyelerindeki önemli bir motif olan sınıf çatışması, bu hikâyede de belirgin kılınarak, köylülerin ve yoksulların zihnindeki zengin ve asil insan imajı üzerinden verilmiştir. Nurettin Şadan Bey” hikâyesinin, gerek Don Kişot’a benzeyen yönleriyle, gerek tezatlıklar üzerine kurulu mizahî dokusuyla, gerek faşizme ve İkinci Dünya Savaşı’na yaptığı göndermelerle, gerekse adaletin tecelli etmesi üzerine kurulu izleğiyle yazarın diğer hapisane konulu hikâyelerine bir hazırlık aşaması olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Kaynakça

- Alver, Köksal (2006). "Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi". *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16: 163-182.
- Asiltürk, Bâki (2014). "Orhan Kemal'in Öykülerinde Gerçeklik Tabloları". *Hece Dergisi Orhan Kemal Özel Sayısı*, 205: 325-332.
- Bakır, Sinan (2015). "Orhan Kemal'in Hikâyelerinde Anlatıcı ve Bakış Açısı". *Türkiyat Mecmuası*, 25 (2): 31-60.
- Başboğa, Özlem (2017). Orhan Kemal'in Hikâyelerinde Eleştirel ve Toplumcu Gerçekçilik, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Eliuz, Ülkü (2009). *Orhan Kemal'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. Ankara: MEB.
- İleri, Selim (1984). "Orhan Kemal'in Öykücülüğü". *Orhan Kemal*. hzl. A. Bezirci, İstanbul: Tekin Yay.
- Kaya, Berna Uslu (2017). Türk Romanında Safderun Alafranga, Ahlaksız Züppe, Kötücül Entelektüel, Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Orhan Kemal (1975). *Grev*. İstanbul: Bilgi Yay.
- Örgen, Ertan (2014). "Orhan Kemal'in Öykücülüğünde Sadelik Perspektifi". *Hece Dergisi Orhan Kemal Özel Sayısı*, 205: 312-318.
- Parla, Jale (2009). *Don Kişottan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yay.
- Tosun, Necip (2014). *Modern Öykü Kuramı*. Ankara: Hece Yay.
- Uyguner, Muzaffer (1975). "Orhan Kemal'in Öykücülüğü Üzerine". *Türk Dili Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, 286: 104-114.
- Yücel, Can (1979). "Nurettin Şadan Bey", *Eleştiri Edebiyat-Sanat Gazetesi*, 3 (1), 15 Eylül.